

Fauna savců Evropy

Přednáška 11

Artiodactyla – sudokopytníci

V Evropě žije 21 druhů sudokopytníků patřících do tří čeledí: Suidae (prasatovití), Bovidae (turovití) a Cervidae (jelenovití).

- Řada druhů, především z čeledi jelenovitých zde není původní, ale byla introdukována z jiných kontinentů. Mimo to zde žijí 3 druhy jelenovitých introdukovaných z Asie, které ale obývají jen velmi malá území a proto budou v tom to přehledu jen zmíněny na konci.

Suidae (prasatovití): *Sus scrofa* (prase divoké)

Prase divoké (*Sus scrofa*) v současné době obývá převážnou část Evropy. Chybí jen v tundře a v tajze, kam však úspěšně proniká pokud byla rozvolněna zemědělskou krajinou. Chybí i ve vysokých horách a na řadě středomořských ostrovů. Ve Velké Británii bylo vyhubeno již v 17. stol., v poslední době zde ale bylo na několika místech opět vysazeno, také bylo vysazeno na jihu Švédska. V ČR bylo prase v 18. stol. ve volné přírodě vyhubeno a bylo chováno jen v oborách. Po 2. svět. válce řada obor zanikla od té doby se volně šíří. V současné době je u nás hojné na celém území a jeho stavy jsou neúnosně vysoké.

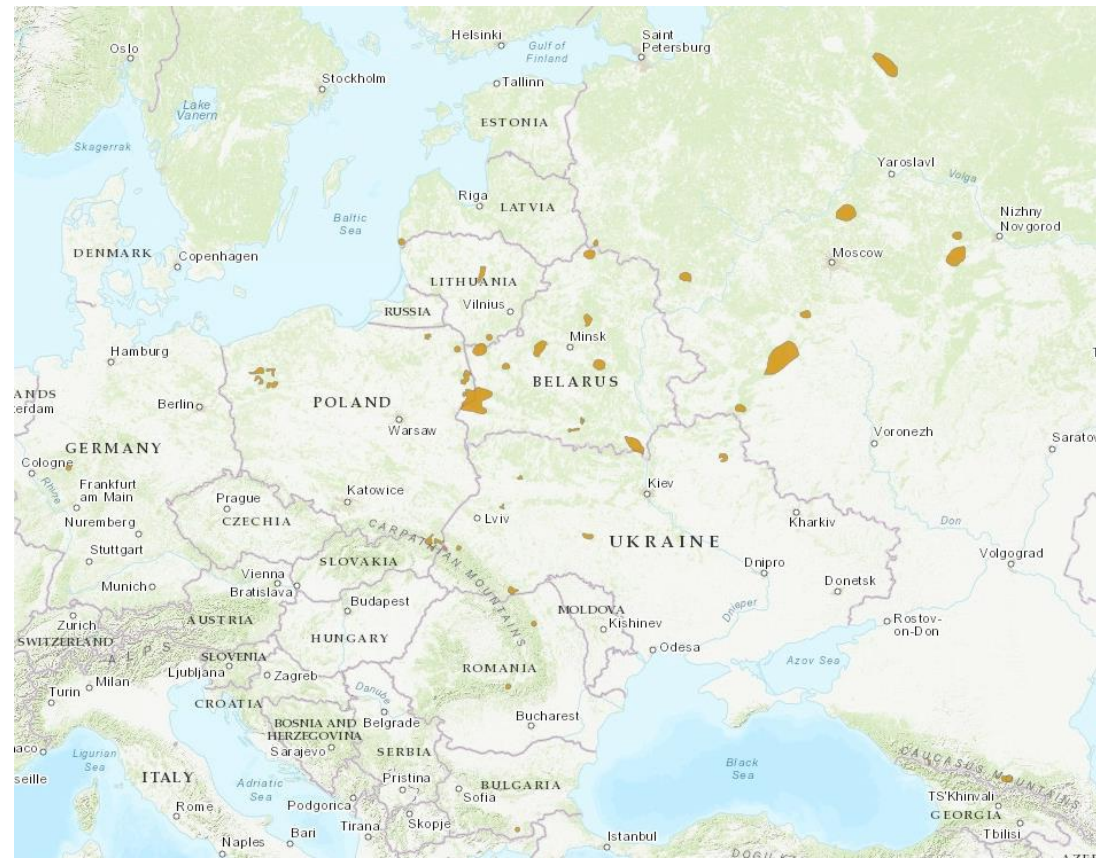

Bovidae (turovití) – v Evropě 12 druhů

Bison bonasus (zubr) – dospělý samec může vážit až 900 kg, samice 600 kg.
Primárně byl obyvatelem listnatého evropského lesa.

Zubr byl zřejmě ve starověku rozšířen v celé Evropě mimo Pyrenejský a Apeninský poloostrov a Řecko. Nejspíš chyběl i ve stepích JV Evropy, ale severní Kavkaz obývala tzv. kavkazská forma zubra. Od 16. stol. žil v západní a střední Evropě ve volné přírodě jen místy v královských lesích, v 19. stol. již jen v Bialowiežském pralese na SV Polska. Tam byl vyhuben v r. 1919, na Kavkaze v r. 1927. Zbylo jen několik desítek exemplářů v zoologických zahradách a v oborách, především v Anglii. Druh se podařilo zachránit, dnes žije přes 4000 jedinců ve volné přírodě + v zajetí. V Československu se objevili v 80-tých letech 20. stol. v SV cípu Slovenska (NP Poloniny), v ČR byli v r. 2012 vysazeni v bývalých vojenských prostorech v Ralsku, od r. 2015 jsou i v Milovicích.

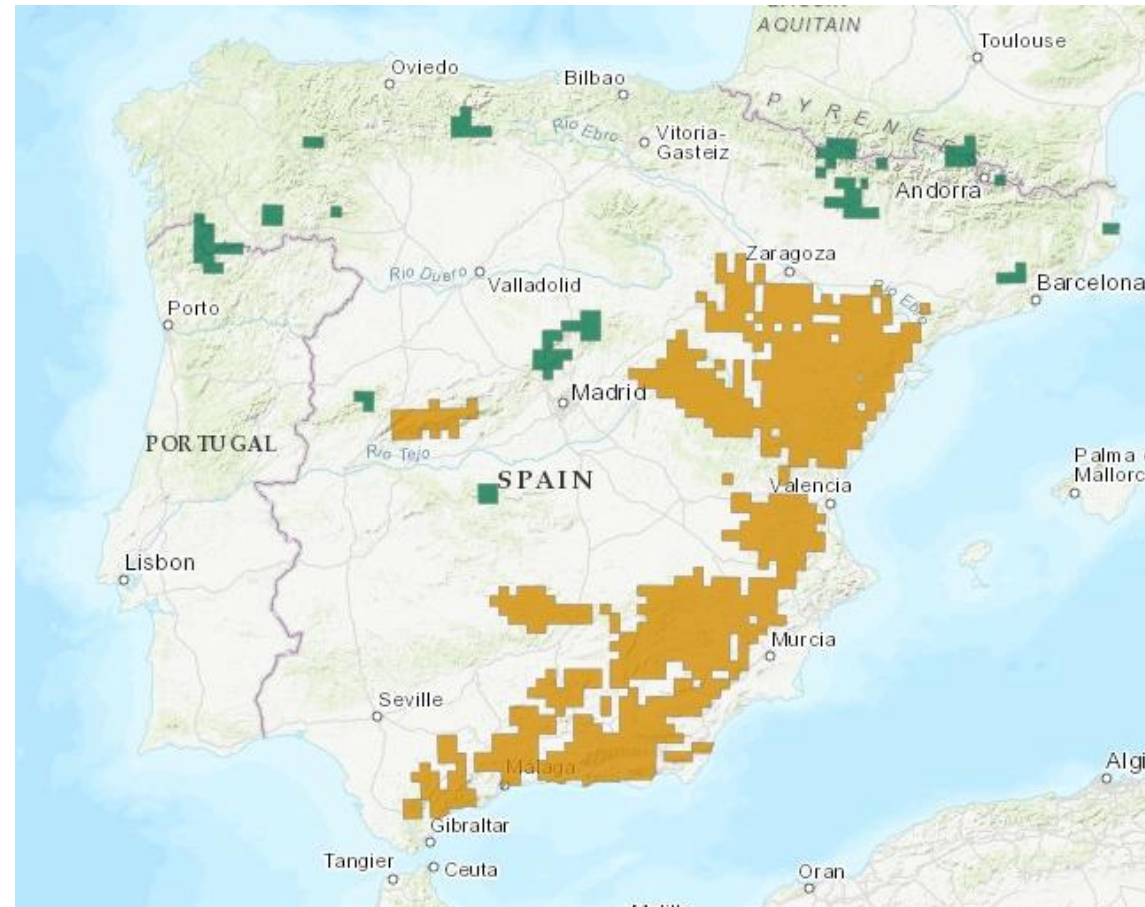
Rod *Capra* (koza, kozorožec)

V Evropě žije 5 druhů, které jsou si velmi podobné a vzájemně se snadno kříží. Mají dlouhé, šavlovitě zahnuté rohy (u samců jsou výrazně delší než u samic). Obývají vysokohorské louky a skalní svahy. *Capra ibex* (kozorožec horský) – vlevo: nemá tzv. „úhoří pruh“ na hřbetě; *Capra aegagrus* (koza bezoárová) – vpravo: má na hřbetě tmavý „úhoří pruh“.

- *Capra ibex* (kozorožec horský) – endemit Alp. V 19. stol. byl na pokraji vyhubení a přežívala jen populace ca 100 jedinců v pohoří Gran Paradiso na hranicích mezi Francií a Itálií. Během 20. stol. se díky ochraně rozšířil na celé území Alp a dnešní stavy dosahují cca 50 000 jedinců.
- *Capra caucasica* (kozorožec kavkazský) – obývá západní cca třetinu Kavkazu.
- *Capra cylindricornis* (kozorožec dagestánský) – obývá střední a východní část Kavkazu. Oba kavkazské druhy se v zóně dotyku kříží. Liší se tvarem rohů. Je otázka, zda se jedná o dva druhy nebo jen poddruhy (subspecie) jednoho druhu.

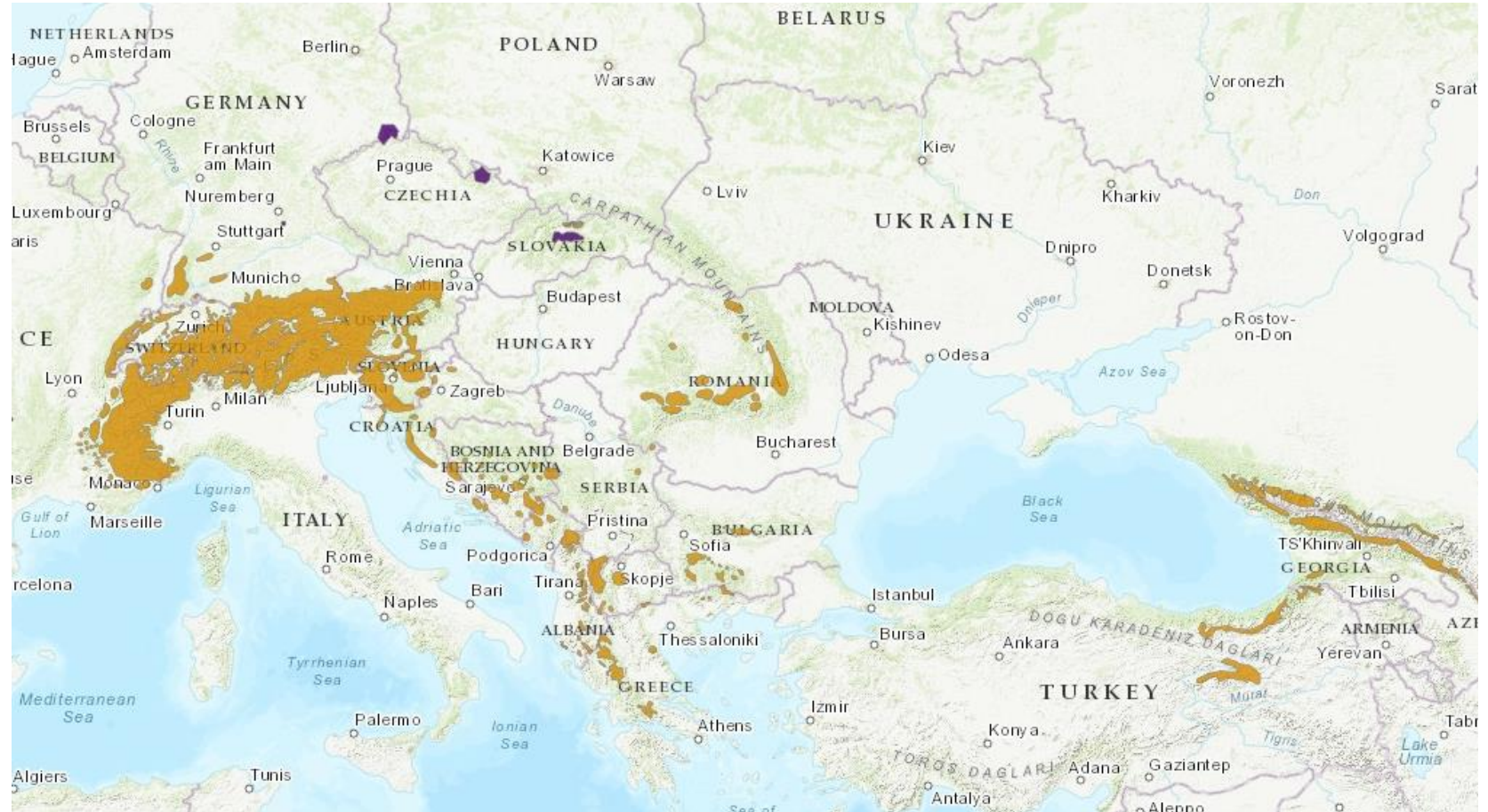
Capra pyrenaica (kozorožec pyrenejský) – původně obýval všechny hory na Pyrenejském poloostrově, během 19. stol. na většině míst vyhuben. Ve 20. stol. bylo podniknuto mnoho akcí na jeho záchranu, dnes je zde v mnoha pohořích, celkový počet je cca 50 000 jedinců (žlutě – expandované původní populace, zeleně – introdukce).

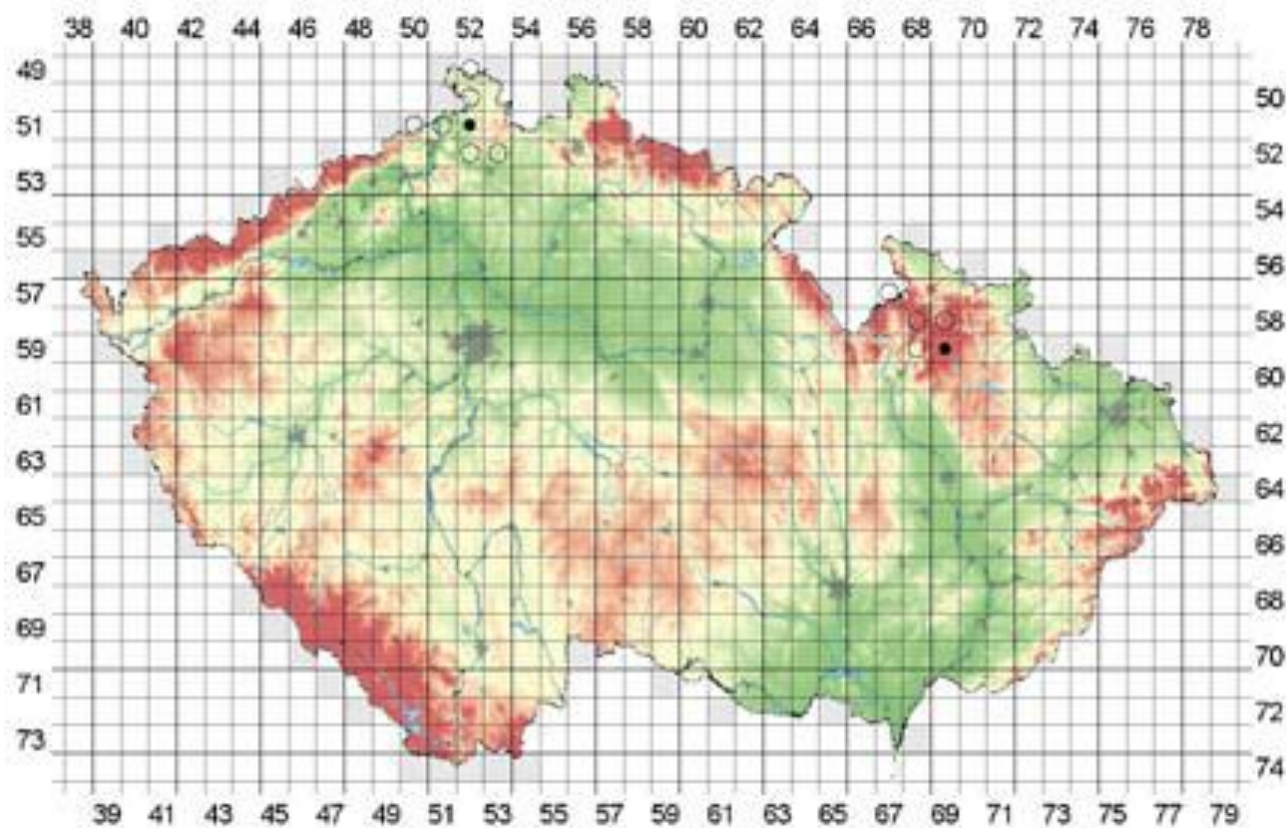
Capra aegagrus (koza bezoárová) – je předkem kozy domácí, *Capra hircus* (domestikována před cca 9 000 lety). Původní areál rozšíření se rozprostíral od horských oblastí Turecka na východ přes Irán až do Pakistánu. Okrajově zasahuje i na Kavkaz. V Evropě byla vysazena na řadě míst – Kréta, Samothraki, jih Řecka (pohoří Parnasus), Baleárské ostrovy.

V r. 1953 byla vysazena i na Pavlovských vrších na jižní Moravě. Protože se jednalo o populaci částečně zkríženou s domácími kozami a také proto, že kozy zde devastovaly botanicky cennou vegetaci, byly odtud v letech 1994 – 1996 všechny kozy odvezeny do obory u České Lípy a do soukromých chovů. Ve volné přírodě se nyní v ČR koza bezoárová již nevyskytuje.

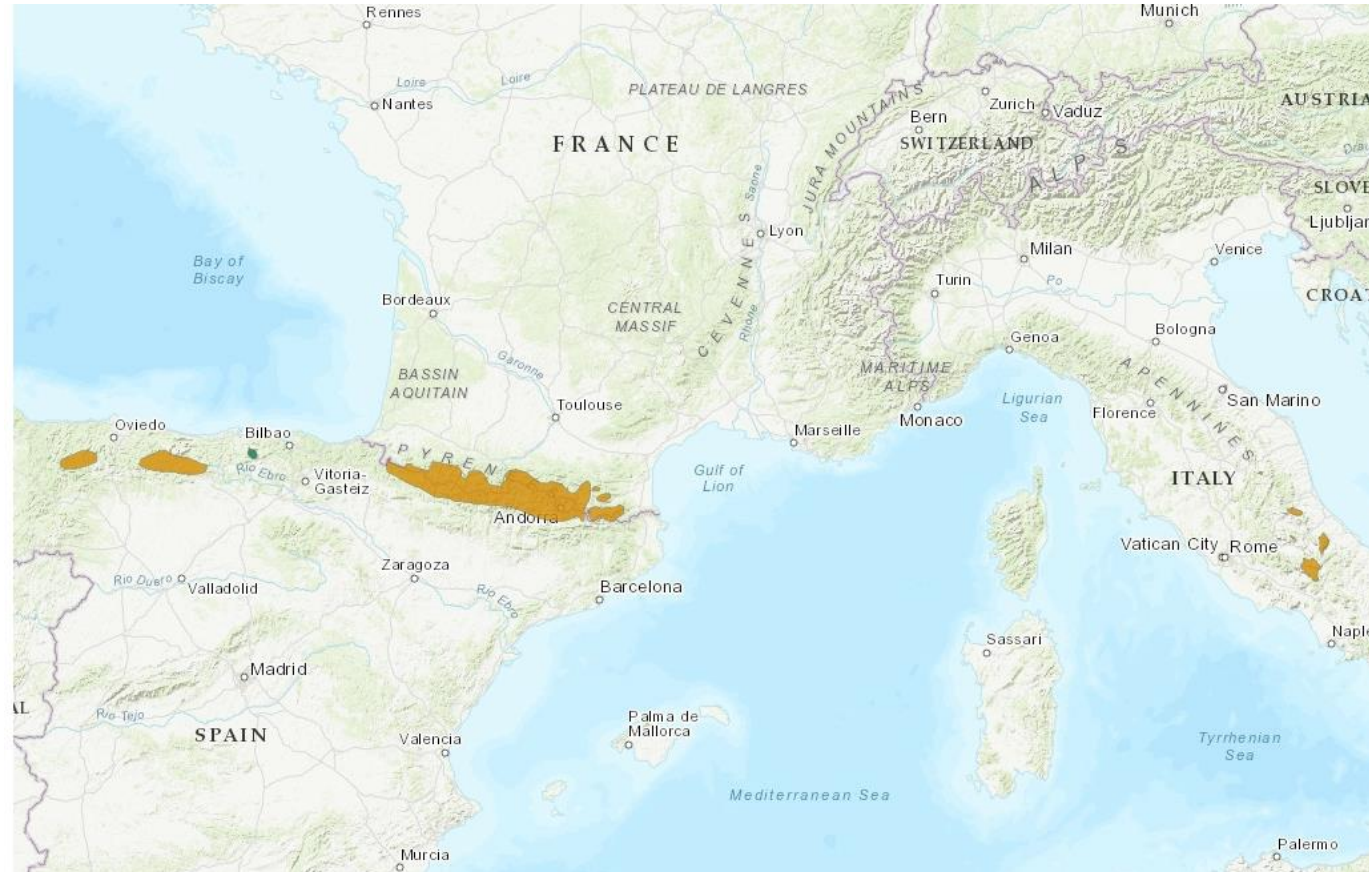
Rupicapra rupicapra (kamzík horský) – menší zástupce koz (váha 30 – 50 kg), malé na konci zahnuté rohy. V létě rezavě hnědá srst, v zimě tmavohnědá. Původní rozšíření – Alpy, Karpaty, Balkánská pohoří, východní Turecko, Kavkaz. Obývá horské louky a kamenité svahy, na zimu sestupuje do lesů.

Kamzík horský není v ČR původní. Začátkem 20. stol byl vysazen v Lužických horách a v Hrubém Jeseníku, oba výsadky byly přivezeny z Alp. V současné době je zde cca 200 resp. 400 jedinců. Skupiny kamzíků se často toulají krajinou (viz prázdné kroužky v mapě). Na Slovensku žije původní karpatská populace pouze ve Vysokých Tatrách a Nízkých Tatrách (kam byla kolem r. 1960 introdukována z Vys. Tater). Ostatní populace (Slovenský ráj, Velká Fatra) byly dovezeny z ČR (= alpský původ).

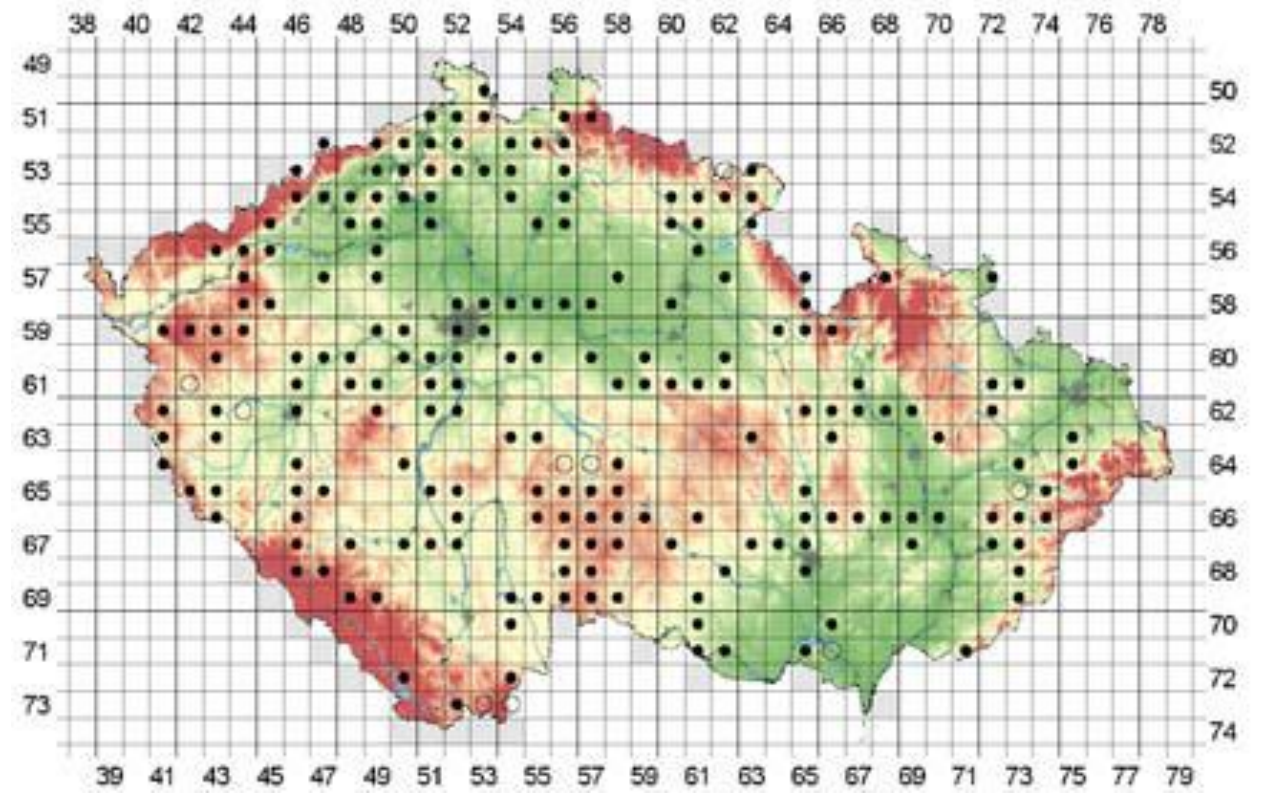
Rupicapra pyrenaica (kamzík střeozemní) – je velmi podobný kamzíku horskému. Obývá jen sever Pyrenejského poloostrova (Pyreneje a Kantaberské pohoří) a pohoří Abruzzo ve střední Itálii. Původ italské populace (dávná introdukce ?) je nejasný. Na přelomu 19. a 20. stol. byly jeho stavy na Pyrenejském poloostrově velmi nízké, od cca r. 1920, kdy byl chráněn vzrostly z cca 2 500 jedinců na dnešních cca 50 000.

Ovis ammon musimon (muflon) – ovce, jejíž latinský název bývá uváděn různě (např. *Ovis musimon*, *Ovis gmelini musimon*, *Ovis orientalis musimon* apod.) a mezi zoology zatím není shoda. V každém případě se jedná o zdivočelé domácí ovce (domestikovány před cca 10 000 lety na Blízkém Východě z divoké *Ovis ammon*), které byly někdy před 5 – 6 tisíci lety dovezeny na Sardinii. Tam zdivočely a Římané je někdy počátkem letopočtu lovili a introdukovali na Evropskou pevninu. Zde byl jako oblíbená lovná zvěř nejvíce vysazován v 19. stol.

Muflon je nyní rozšířen na mnoha místech Evropy, většinou v listnatých lesích. V ČR se vyskytuje ostrůvkovitě na celém území v listnatých lesích ve středních polohách. Upřednostňuje kamenitý podklad, vyhýbá se rozsáhlejším jehličnatým lesům. Žije ve stádech o několika desítkách jedinců. Kompletně mizí v místech, kde se vyskytuje rys ostrovid (zřejmě ztráta antipredačního chování vlivem dávné domestikace).

Ammotragus lervia (paovce hřivnatá) – obývá horské oblasti severní Afriky, v Evropě vysazena jen v horách na jihovýchodě Španělska. V ČR žilo ve volné přírodě několik desítek jedinců v letech 1976 – 1987 na Plzeňsku. Jednalo se o stádo, které uniklo z Plzeňské Zoo a bez problémů se zde aklimatizovalo, včetně reprodukce. Protože se ale jednalo o nepůvodní druh, bylo rozhodnuto o jejich likvidaci.

Ovibos moschatus (pižmoň) – mohutný tur (váha 250 – 400 kg) obývající tundru v Kanadě a Grónsku. V Evropě rozšířen v posledním glaciálu, ale před cca 8 tisíci lety zde vyhynul. V 30-tých letech 20. stol. vysazen v Norsku (neúspěšně), ale v r. 1947 vysazen znovu. V r. 1971 část stáda přešla do Švédska. Dnes jsou tedy ve Skandinávii v horách dvě skupiny (celkem cca 300 jedinců). Ve 20. stol. vysazen i na severním pobřeží Sibiře (jsou zde ve 3 oblastech, celkem přes 10 000 jedinců).

Saiga tatarica (sajga) – patří mezi antilopy, má unikátní adaptace umožňující jí přežít v extrémních teplotách (v létě +50, v zimě -40 stupňů C). Je velká asi jako ovce (30 – 50 kg), samci mají rohy, samice jsou bezrohé.

Sajga byla během poslední ledové doby rozšířena ve stepích od Velké Británie, přes Evropu a Asii až po Kanadu. Ještě ve středověku žila od západní Ukrajiny až po Mongolsko. Koncem 19. a začátkem 20. stol však téměř vyhynula (lov pro rohy a epidemie). Po r. 1920, kdy začala být chráněna se její stavy výrazně zvýšily až na 2 miliony jedinců. Kolem r. 1990 ale došlo k drastickému úbytku v evropské a kazašské části areálu (několik velmi krutých zim + pytláci + epidemie). Postiženi byli především samci (rohy pro čínskou medicínu + vyčerpání při říji). Dnes jsou v Evropě 2 populace – jedna v Předkavkazí, druhá mezi řekami Volha a Ural.

Cervidae (jelenovití) – v Evropě žije 11 druhů (z toho 3 jen velmi lokálně)

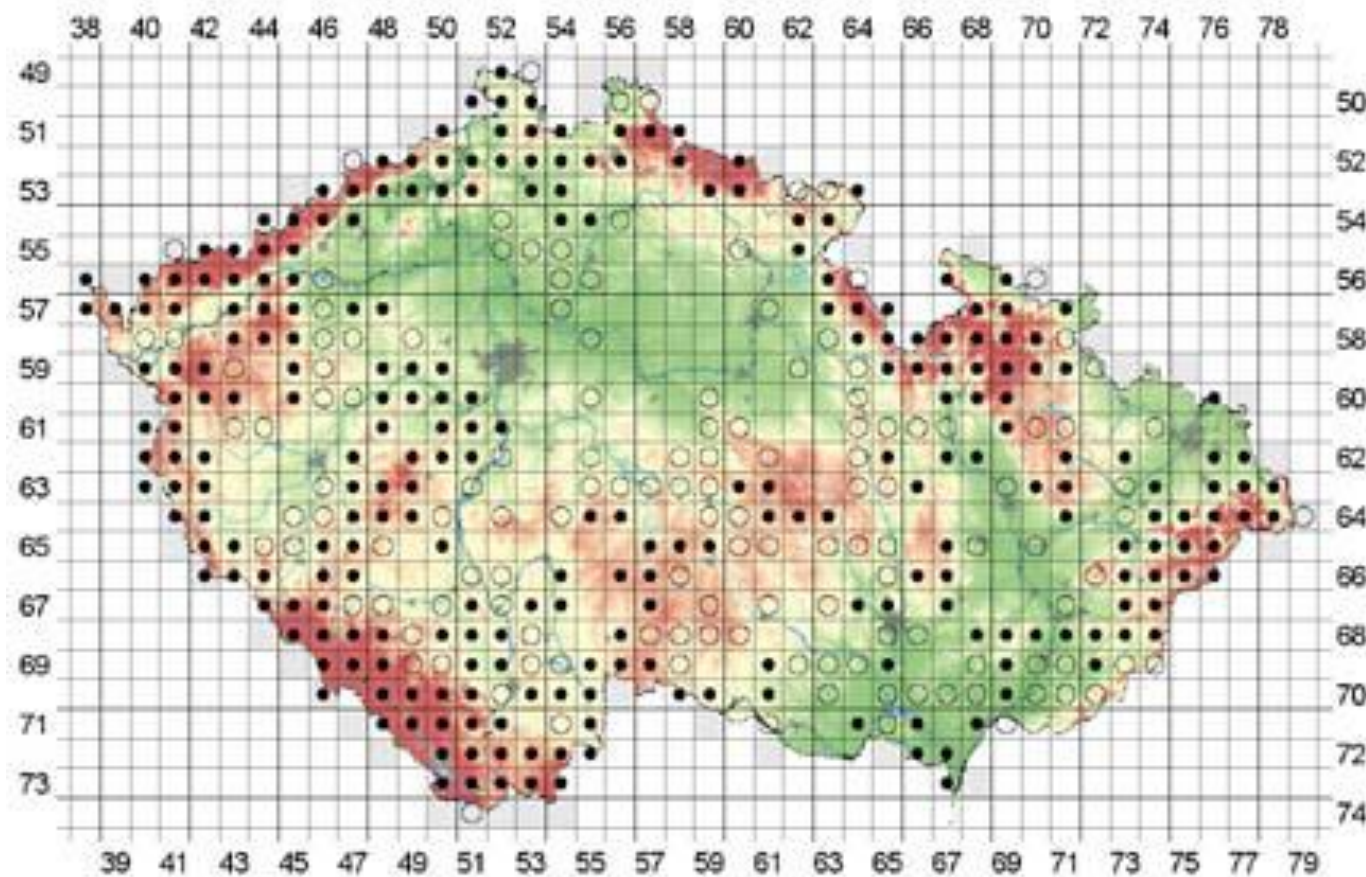
- *Cervus elaphus* (jelen lesní)

Jelen lesní (*Cervus elaphus*) původně obýval téměř celou Evropu mimo zóny tundry a tajgy (světle zelená), na mnoha místech byl ale vyhuben nebo ztratil vhodné životní prostředí (mizení lesů). Nejkritičtější byl konec 19. a první polovina 20. stol. Na mnoha místech byl potom nově vysazen. Současné rozšíření (tmavě zelená).

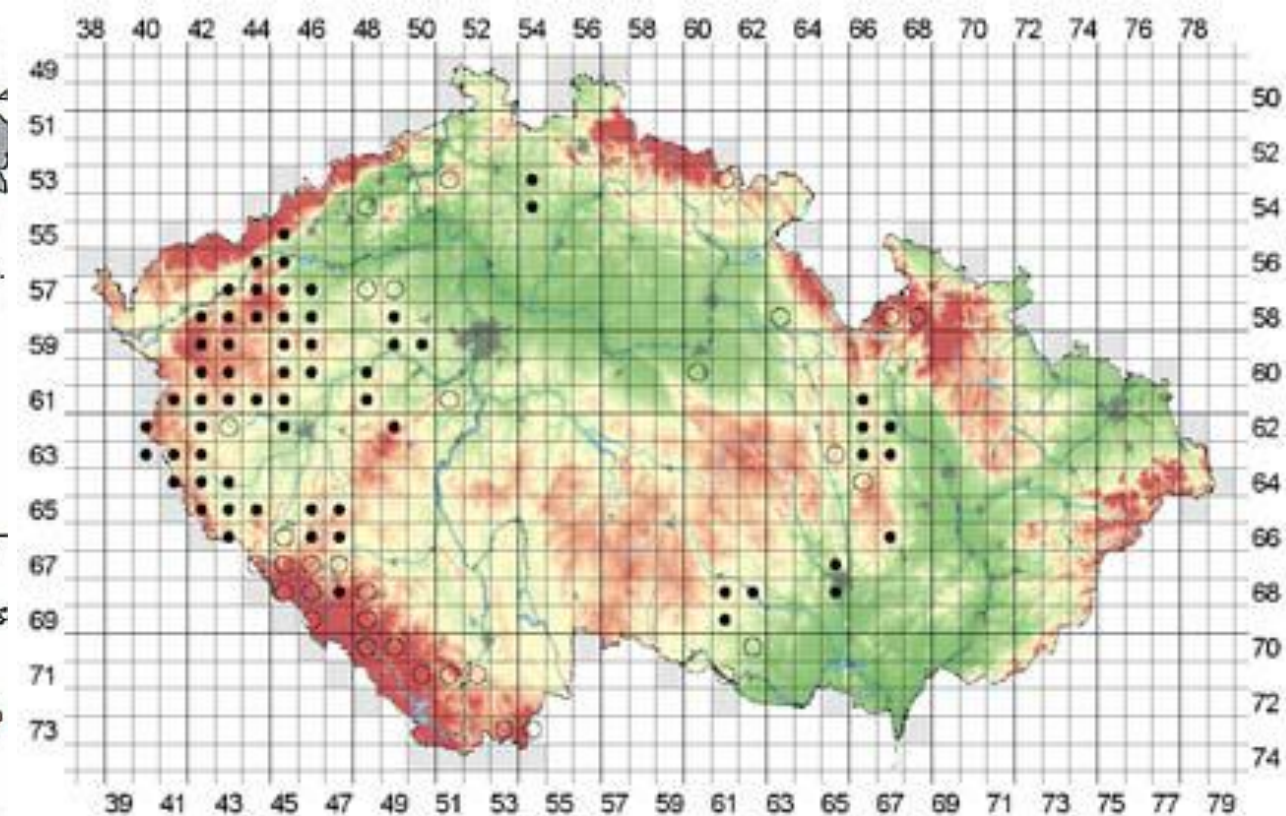
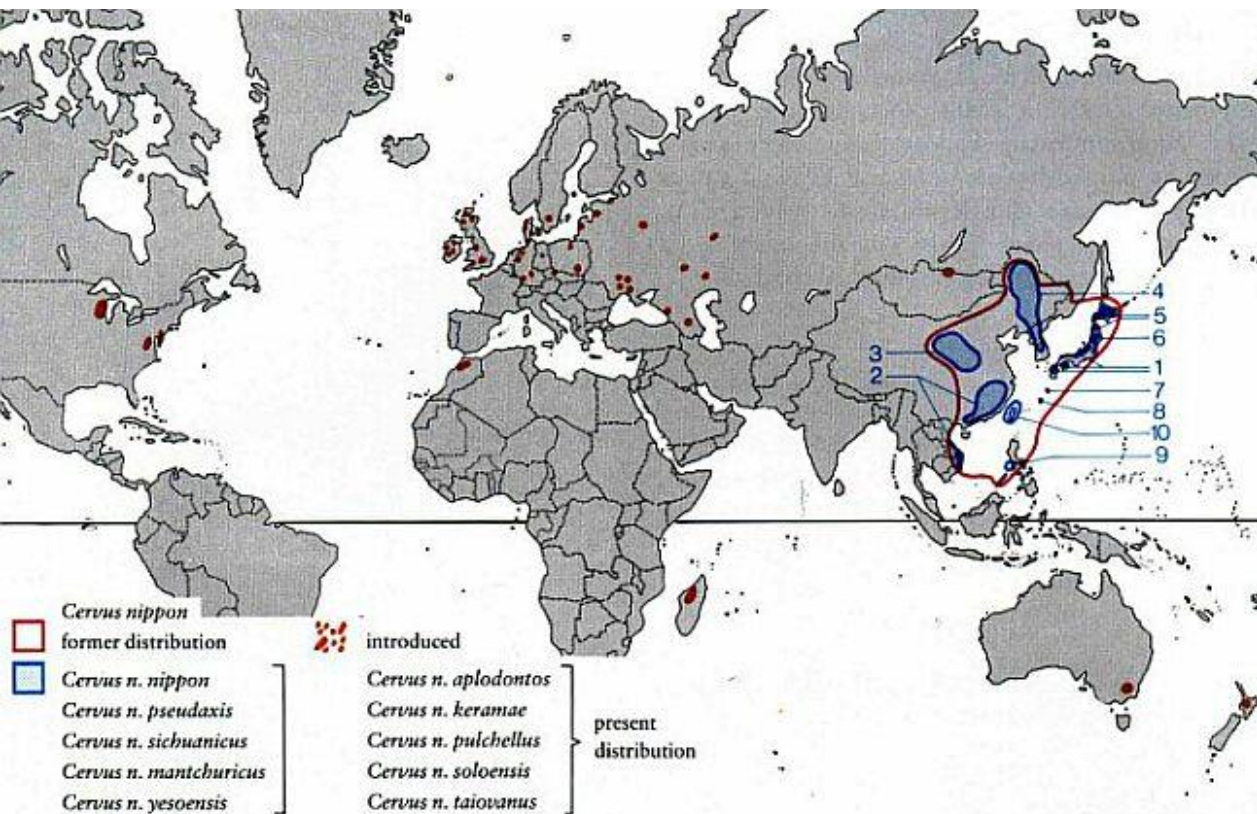
Jelen lesní (*Cervus elaphus*) původně obýval celé území ČR. Během středověku byl na mnoha místech vyhuben (lov + odlesňování krajiny). V 18. a 19. stol. žil převážně v oborách, kde ale byly často chovány importované populace (dokonce *C. e. maral* z Kavkazu, *C. e. canadensis* = wapiti ze Sev. Ameriky). Po 2. svět. válce byla řada obor zrušena a jeleni se dostali do volné přírody. Od té doby jejich stavy stále stoupají až na současný neúnosný stav (škody na mladých stromcích). Trvale u nás obývá především lesy v pohraničních horách a na Českomoravské vrchovině (plné kroužky), občas jej ale lze zastihnout i v lesích v nižších polohách.

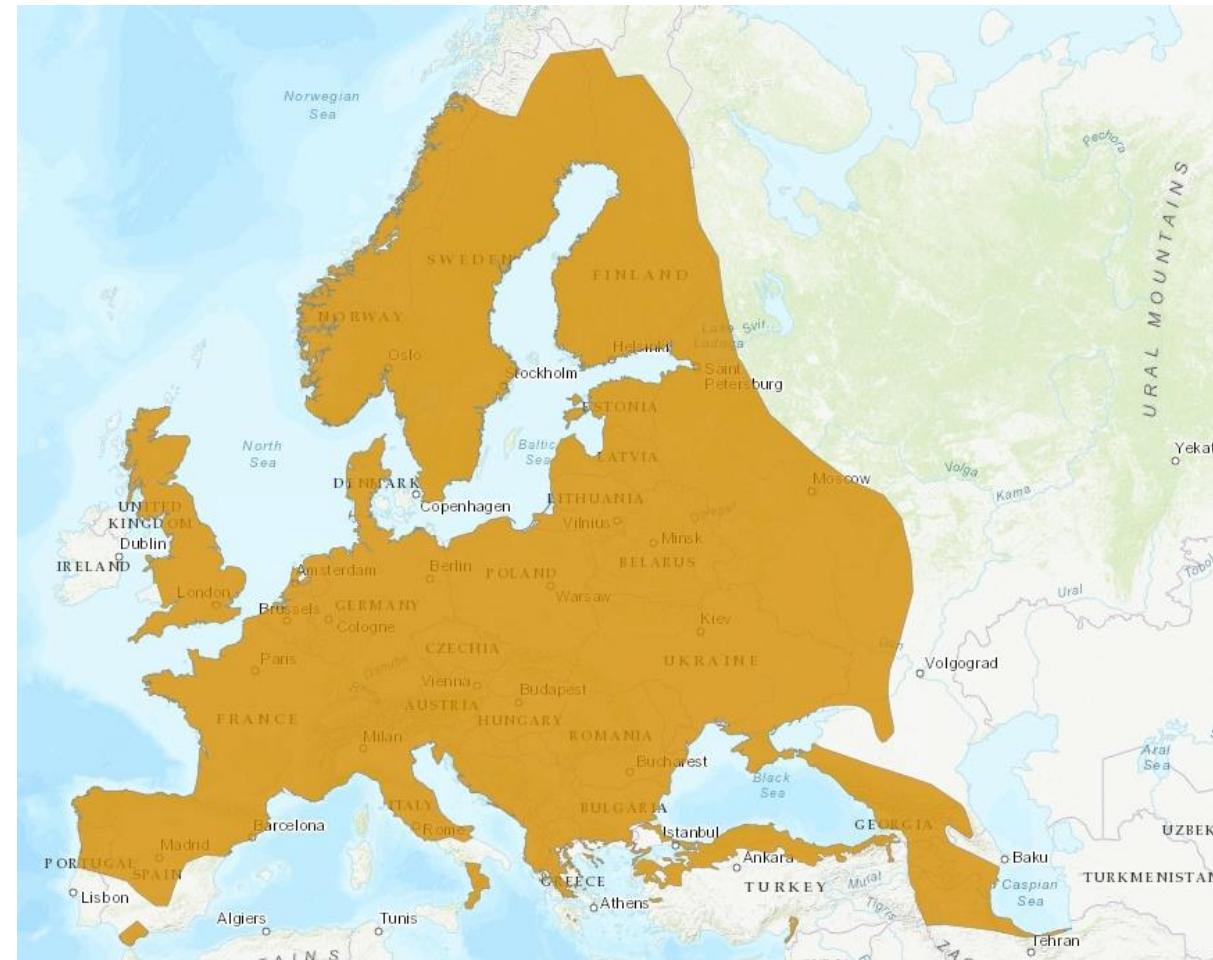
Cervus nippon (jelen sika) – je menší než jelen lesní. V létě je kaštanově hnědý s bílými skvrnami (vlevo), v zimě je šedohnědý, bez skvrn (vpravo). Pochází z Dálného Východu, do Evropy byl importován již před cca 150 lety z Japonska a Mandžuska. Často se kříží s jelenem lesním, kříženci jsou dále plodní.

Jelen sika (*Cervus nippon*) byl vysazován na mnoha místech Evropy. Na území ČR to bylo již od konce 19. stol. Až do konce 2. svět. války byl jeho výskyt omezen na obory, po jejich zrušení se dostal do volné přírody. Nejvyšší stavy jsou v západních Čechách. Přestože se jich v ČR uloví ročně cca 18 000, jejich stavy stále výrazně stoupají. Okusováním mladých stromků zabraňuje obnově lesů.

Capreolus capreolus (srnec obecný) – nejmenší autochtonní evropský zástupce jelenovitých (váha cca 20 – 30 kg). Rozšířen téměř v celé západní a střední Evropě (chybí jen v tundře, v Irsku, na Islandu a na některých středomořských ostrovech). V Rusku, zhruba na východ od Moskvy žije příbuzný druh *Capreolus pygargus*.

Srniec obecný má velkou ekologickou valenci. Je schopen obývat jak agrocenózy a hustě obydlené oblasti, tak i nejrůznější typy lesů, včetně vysokohorských.

Je jednoznačně nejpočetnějším divoce žijícím evropským kopytníkem (odhad je cca 15 milionů jedinců). V ČR je rozšířen na celém území, ročně se u nás uloví cca 100 000 jedinců.

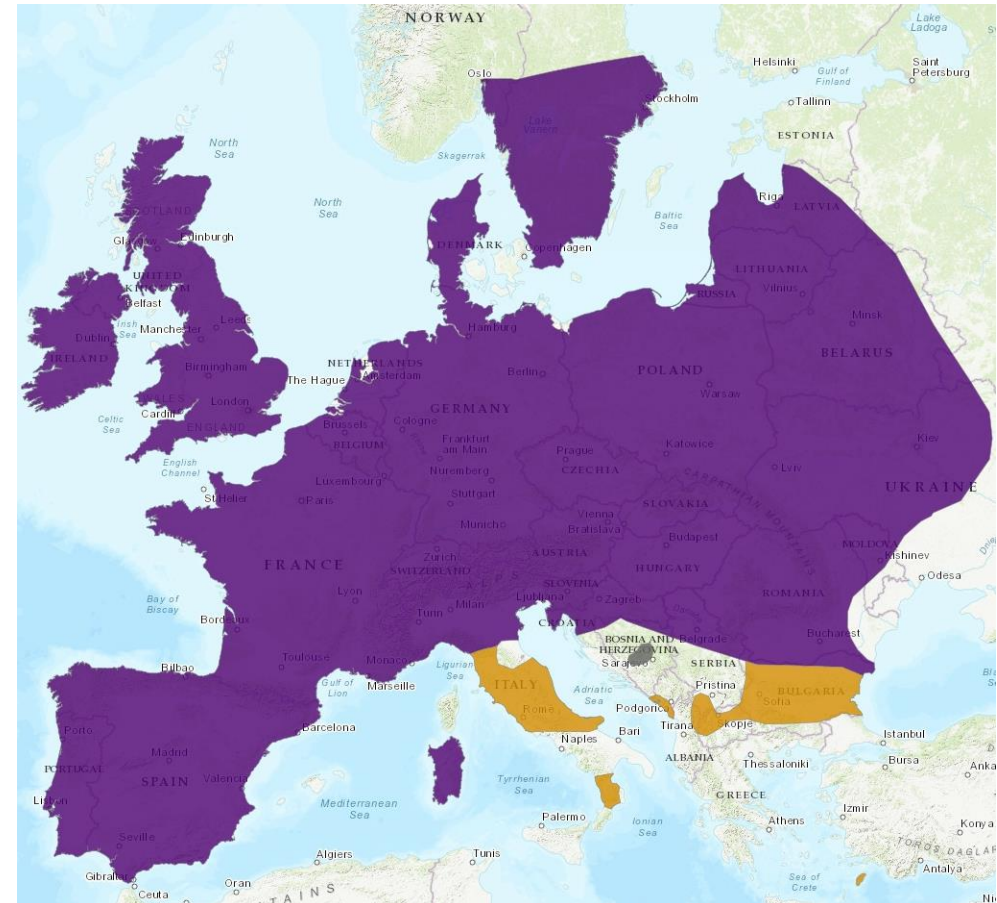
Vysoké stavy srnčí zvěře brání přirozené obnově lesa (spásání semenáčků stromů). Stavění oplocenek, které tomu mají zabránit je velmi drahé. Řešením by bylo výrazné snížení stavů srnčí zvěře. To by mohli zajistit přirození predátoři.

V ČR byla začátkem tisíciletí velká očekávání od šíření rysa (což se nesplnilo), nyní jsou podobné naděje vkládány do vlků.

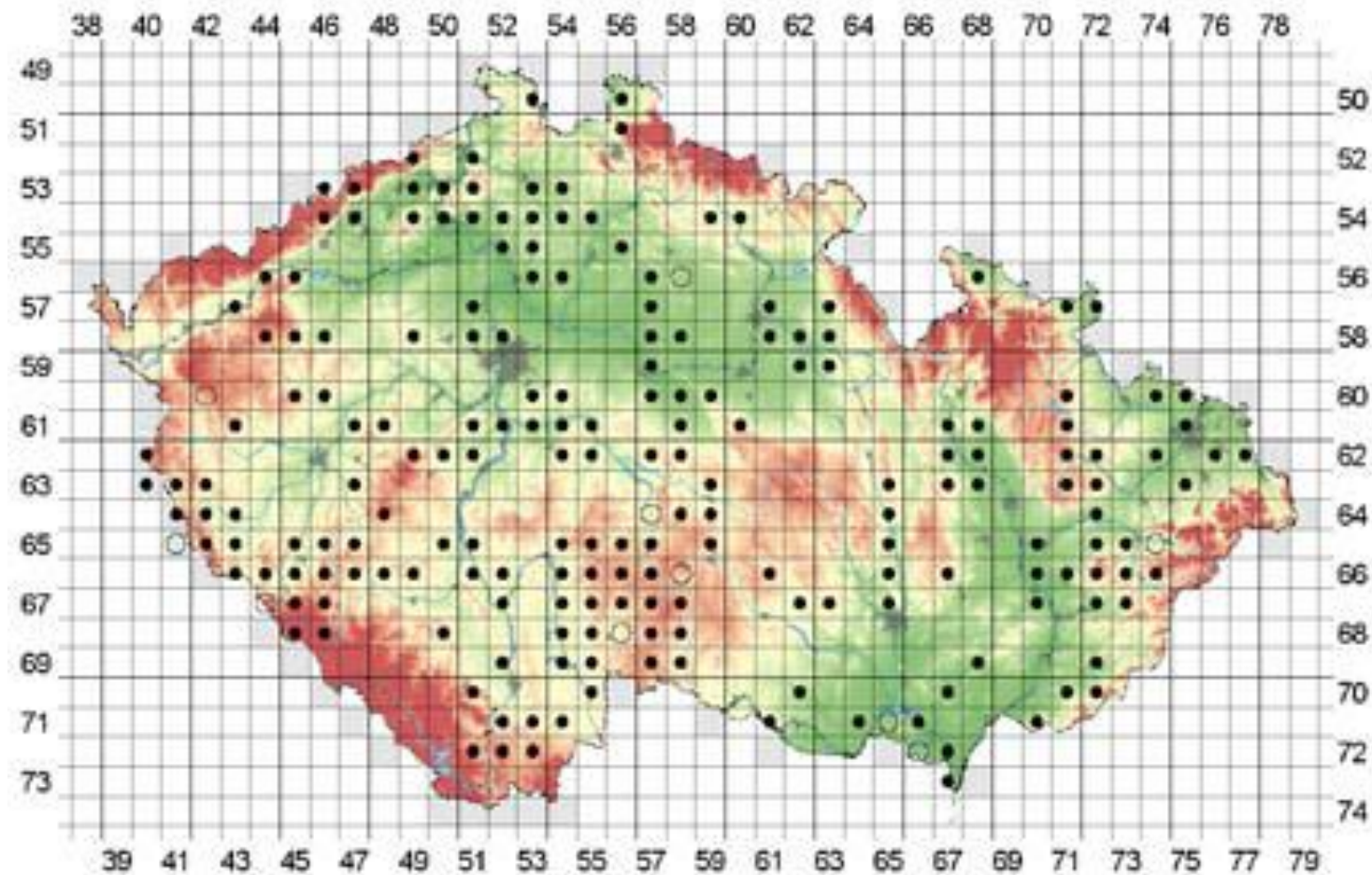
Capreolus pygargus (srnec sibiřský) – větší než srnec obecný (váha cca 30 – 50 kg). Obývá stepi a jižní okraje tajgy, především tam, kde je její souvislost narušena zemědělskou činností. Je parapatricky rozšířen vzhledem k srnci obecnému.

Dama dama (daněk evropský) – z většiny Evropy vymizel koncem poslední doby ledové. Zbytkové populace snad přežívaly na jihu Balkánského poloostrova a v Itálii, určitě přežil v Malé Asii. Ve středomoří jej rozváželi již Féničané (cca 4000 – 2000 let B.P), později (od cca 2000 B.P.) jej rozváželi Římané do západní Evropy. Nejvíce byl vysazován od konce středověku až do 19. stol. do šlechtických obor. Snad původní Evropské rozšíření (žlutá barva), introdukované populace (fialově).

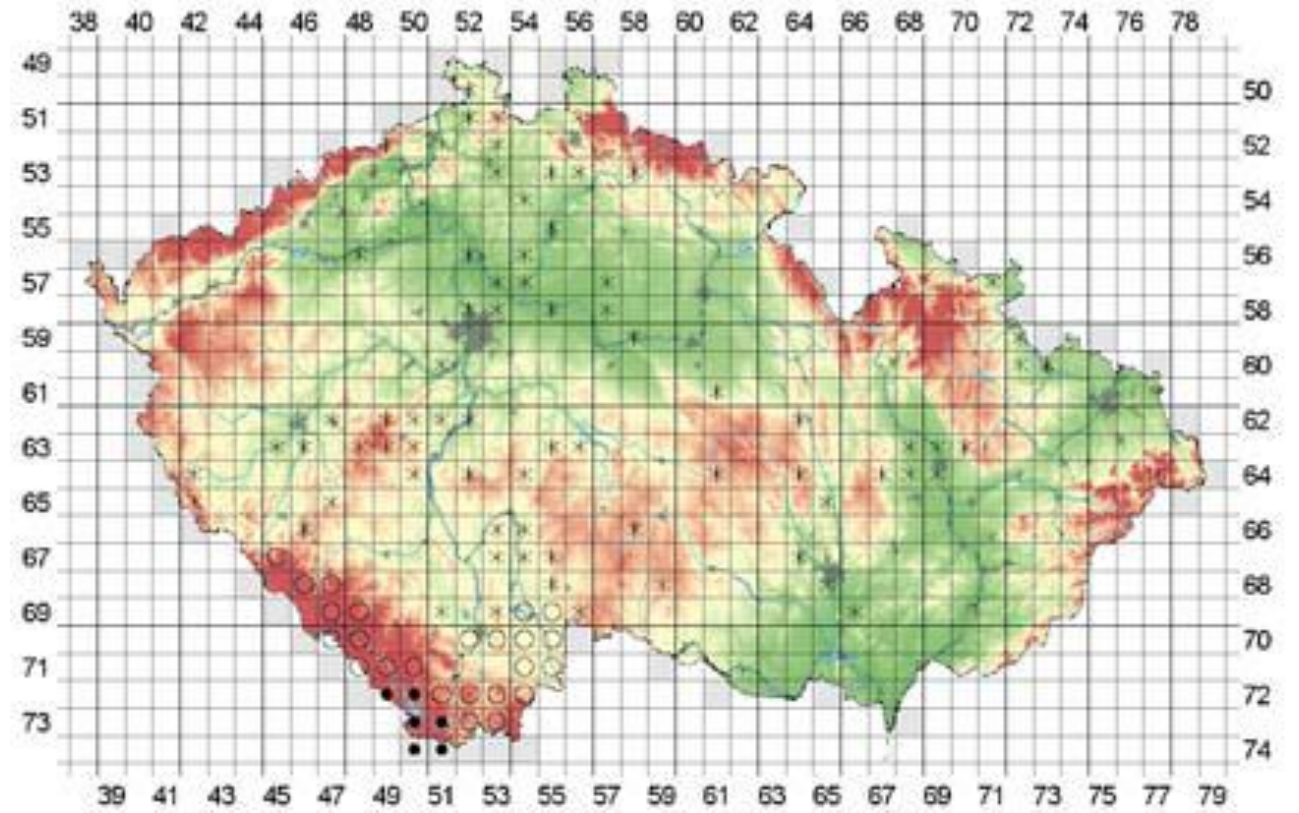
V ČR je daněk ostrůvkovitě rozšířen v nižších a středních polohách na celém území. Chybí jen v bezlesých oblastech a v horách. Byl zde vysazován již od středověku, avšak zhruba do poloviny 20. stol. byl chován jen v oborách. Po 2. svět. válce, kdy byly obory zčásti poškozeny nebo zrušeny, se spontánně rozšířil.

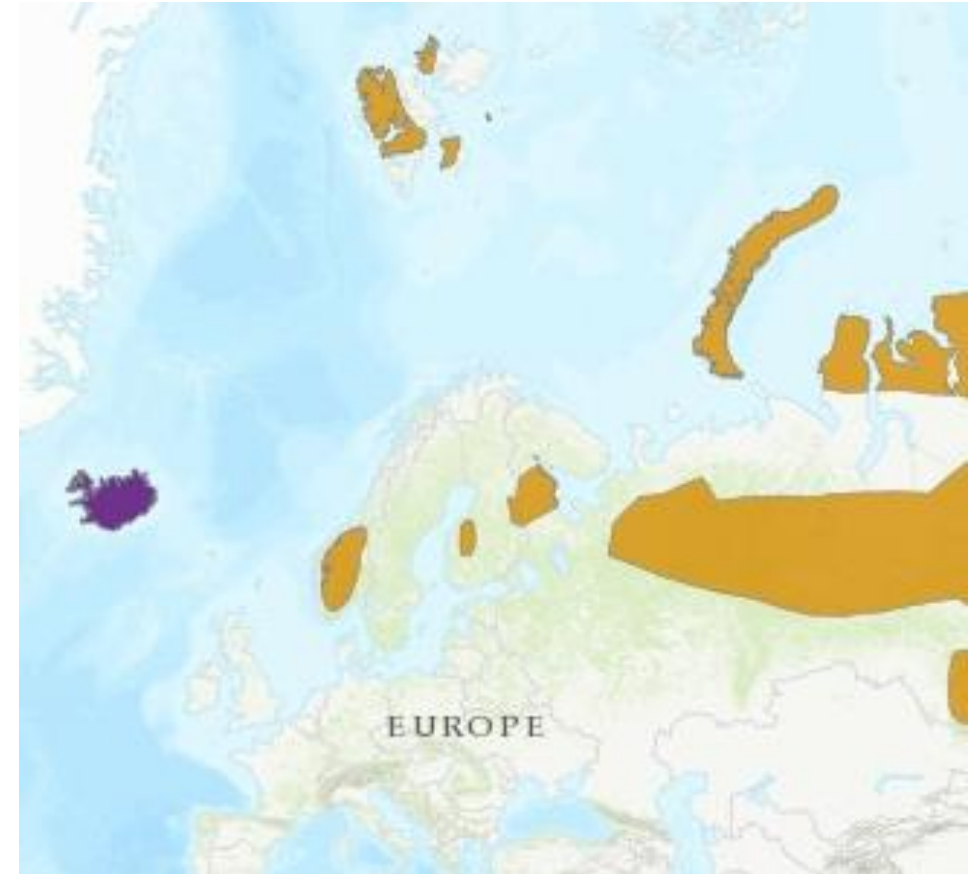
Alces alces (los evropský) – největší evropský zástupce jelenovitých (samci váží až 700 kg a měří v kohoutku až 210 cm). Obývá Evropu a západní Sibiř (na východní Sibiři a v severní Americe žije los americký, *A. americanus*, který je o něco větší).

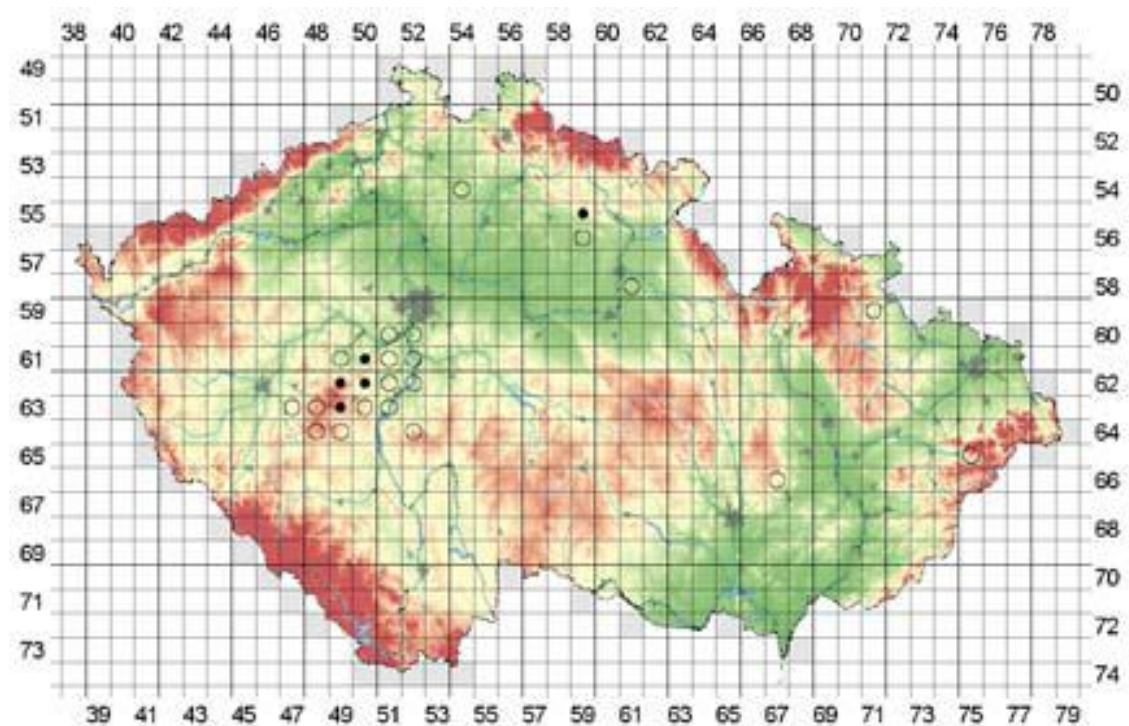
Los evropský obývá jehličnaté i listnaté lesy. Na východě Evropy a ve Skandinávii je v zalesněných oblastech téměř souvisle rozšířen. Chybí v bezlesých oblastech a na Kavkaze. V západní a střední Evropě byl vyhuben již ve středověku. Od poloviny 20. stol. se z rezervací na území Polska začal šířit na JZ (první migrant v ČR byl zaznamenán v r. 1957). Od té doby přicházejí další jedinci, v polovině 70-tých let vznikly v jižních Čechách 2 malé populace (okolí Jindřichova Hradce a na Lipně). V současné době (2020) existuje jen velmi malá populace u Lipna (plné kroužky), přechodný výskyt (prázdné kroužky), pozorování migrantů (od r. 1957 – křížky). Jednotliví migranti se v posledních letech objevují i v Rakousku, Rumunsku a Chorvatsku.

Rangifer tarandus (sob) – parohy mají samci i samice, mají dvojí větvení. Zbarvení je variabilní (od hnědé až po téměř bílou – domestikované populace mívají světlejší zbarvení). Obyvatel tundry a severu tajgy. Má cirkumpolární rozšíření. V Evropě jsou původní populace ve Skandinávii, na severu Ruska, na Špicberkách a na ostrovech Novaja Zemlja. Introdukován na Island.

Odocoileus virginianus (jelenec viržinský) – původní rozšíření od jižní Kanady až po sever Jižní Ameriky. Středně velký jelen (výška v kohoutku 90 – 100 cm, váha 60 – 100 kg). Parohy se stáčí kupředu. Do ČR dovezen již v polovině 19. stol., na Dobříš, později i do Opočna (hrabě Colloredo-Mansfeld). Až do 20-tých let 20. stol. chován pouze v oborách, poté se dostal do volné přírody. Dnes zde obývá lesy ve středních polohách, početnost kolísá, odhadem nebude vyšší než cca 200 jedinců. V Evropě žije ještě ve Finsku, Chorvatsku a Srbsku.

V Evropě se lokálně vyskytují ještě další tři druhy importovaných jelenovitých.

- *Axis axis* (axis indický) – pochází z Indie a okolí, v Evropě často vysazován, avšak většinou neúspěšně. Trvalejší výskyt jen v Chorvatsku.
- *Muntiacus reevesi* (muntžak malý) – pochází z Číny, vysazen v Anglii.
- *Hydropotes inermis* (srnčík čínský) – velmi drobný (váha 10 – 15 kg), pochází z Číny, vysazen v Anglii.